

УДК 343.17

ОСОБЛИВОСТІ СТАДІЙНОЇ ПОБУДОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Леоненко М. І.

Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

У статті розглядаються проблемні питання визначення структури стадійної побудови кримінального провадження в контексті сучасного стану розвитку кримінально-процесуальної науки та реформи кримінального процесуального законодавства України. Аналізується стадійний порядок кримінального провадження та визначаються субординаційні зв'язки між стадіями як структурними елементами кримінального процесу.

Ключові слова: стадії кримінального провадження, ознаки стадії, стадійність, системність

З 20 листопада 2012 року в Україні почав діяти новий Кримінальний процесуальний кодекс. Він вніс суттєві зміни у систему вітчизняного судочинства і правоохоронної системи загалом. В основу нового КПК покладено нову концепцію кримінального процесу України. Реформовані всі стадії кримінального процесу, а новачки торкнулися практично кожної ланки кримінального провадження. Безумовно, зміни процедур, стадій, правових механізмів та принципів кримінального судочинства – це не лише юридико-законодавчий процес, а й процес змін багаточисельних правових інститутів, а значить і багатьох суспільних зв'язків, інститутів, станів громадянського суспільства.

У зв'язку з цим, реалії сьогодення, вимагають від наукової спільноти переосмислення і опанування нової ідеології і практики правосуддя, широкого обговорення питань, пов'язаних з принциповими положеннями кримінального процесу, його соціальним призначенням в суспільстві і державі, внутрішнім цілям та завданням, а також положень щодо організації та ефективного функціонування кримінальної юстиції, окремих процесуальних стадій і процедур.

Практичний інтерес, у світлі запропонованих змін, представляє, насамперед, змодельована конструкція системи кримінального процесу, а саме внутрішня форма його організації, яка тісно пов'язана з системою його стадій.

Незважаючи на те, що багато сучасних вітчизняних вчених-процесуалістів зверталося у своїх працях до з'ясування проблем системи та структури кримінального процесу (Грошевой Ю.М., Зеленецький В.С., Коваленко Є.Г., Кучинська О.П., Лобойко Л.М., Лук'янчиков Є.Д., Малярєнко В.Т., Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П., Шумило М.Є. та ін.), однак питання стадійності кримінального процесу залишається малодослідженим. Тому, враховуючи сучасний етап розвитку кримінально-процесуальної науки та реформи кримінального процесуального законодавства, виникає необхідність переосмислення усталених поглядів на стадійний порядок кримінального провадження, та визначення на підставі цього реального стану субординаційних зв'язків між стадіями як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість.

Як відомо, структурними елементами кримінального процесу, що відображають його динаміку (лат. *processus* – рух, проходження, просування вперед), є саме стадії. Аналіз наукової літератури, дає можливість констатувати, що більшість сучасних дослідників принципово не розходиться з класиками щодо визначення поняття стадії кримінального процесу. Так, наприклад, І.Я. Фойницький, в свої наукових працях, використовував терміни «стадія» і «головна стадія» до тих же частин кримінального судочинства і в тому ж контексті. За його визначенням, стадія кримінального процесу – це його відносно відособлена частина, що характеризується конкретними завданнями (які походять із загальних завдань кримінального судочинства), особливим колом учасників, специфікою кримінально-процесуальних дій і правовідносин, характером кримінально-процесуальних актів, які їх оформлюють [1]. Сучасні науковці, практично не відійшли від цього формулювання, а лише частково деталізували та розширили уявлення про юридичну природу стадійної побудови кримінального процесу [2]. Так, наприклад, Л.М. Лобойко, визначає стадії кримінального процесу – як його «відносно самостійні частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона, як правило, трансформується в наступну стадію» [3]. Як бачимо, в своєму визначенні, він розширює коло ознак стадії її етапами – «...відносно самостійними елементами стадії кримінального процесу, які також відзначаються певною специфікою, а тому сприяють ідентифікації його стадій» [4]. Взагалі словникове та енциклопедичне визначення поняття «стадія» означає певний період, етап у розвитку того чи іншого явища, який має свої якісні особливості та відмінності [5].

Отже, для визначення поняття «стадії кримінального процесу», виходячи з вищеведеного, важливим є з'ясування саме кола ознак (властивостей), що характеризують їх як самостійну правову категорію. Аналізуючи навчальну юридичну літературу, можна дійти висновку, що як правило, до особливих ознак стадій кримінального процесу включають чотири компоненти: завдання, суб'єкти, правовідносини, рішення.

На нашу думку, цей перелік слід дещо конкретизувати, виходячи з сучасних властивостей стадійної побудови кримінального провадження. Так, слід звернути увагу, на такі додаткові властивості (ознаки), які притаманні будь-якій стадії кримінального процесу, як: функціональність та темпоральність. Виходячи з цих категорій ми можемо констатувати динаміку, стадійний порядок кримінального провадження та визначити субординаційні зв'язки між стадіями як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість.

Слід звернути увагу на те, що система кримінального процесу є не умоглядною конструкцією, а цілком нормативно врегульованим явищем. Так, провадження у кожній окремій стадії регламентовано в окремій главі (главах) КПК України, що вказує на інституційну відокремленість стадій [6]. За КПК України 1960р., кримінальний процес традиційно поділяли на такі стадії: 1) порушення кримінальної справи; 2) досудове (попереднє) розслідування (дизнання та досудове слідство); 3) попередній розгляд справи суддею (віддання обвинуваченого до суду); 4) судовий розгляд; 5) апеляційне провадження; 6) виконання вироку, постанови, ухвали суду; 7) касаційне провадження; 7) виключне провадження.

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві питання про розмежування кримінального процесу на окремі стадії (етапи) вирішене іншим способом. Якщо розглянути структуру КПК, то можна зробити висновок, що законодавець кожну стадію виділив в окремому розділі: - Розділ III. Досудове розслідування; - Розділ IV. Судове провадження у першій інстанції; - Розділ VI. Судове провадження з перегляду судових рішень. Тому, виходячи з вищеведеного, фактично у новому

КПК України 2012р., існуючі стадії, утворили дві підсистеми – досудове провадження та судове провадження.

Так, автори першого науково-практичного коментаря до КПК України, наголошують, що кримінальне провадження здійснюється стадійно та виділяють наступні стадії: 1) внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) досудове розслідування; 3) підготовче судове засідання; 4) судовий розгляд і ухвалення судового рішення за його результатами; 5) апеляційне провадження; 6) касаційне провадження; 7) перегляд судових рішень Верховним Судом України; 8) перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами; 9) виконання судових рішень [7].

Молдован А.В., Мельник С.М. виділяють 8 стадій кримінального процесу: 1) досудове розслідування; 2) підготовче провадження; 3) судовий розгляд; 4) апеляційне провадження; 5) виконання вироку; 6) касаційне провадження; 7) провадження у Верховному Суді України; 8) провадження за нововиявленими обставинами [8].

Однак, слід констатувати той факт, що в новому КПК України законодавець, нормативно закріпив лише дві стадії, прямо даючи їх визначення у статті 3 КПК України, а саме: «досудове розслідування» (п.5 ч.1 ст.3 КПК) і «притягнення до кримінальної відповідальності» (п.14 ч.1 ст.3 КПК), чітко наголошуючи, що це стадії кримінального провадження [9]. Нажаль, щодо будь якої згадки про інші стадії кримінального процесу в КПК не має. Тобто, даючи в ст.3 КПК України визначення основних термінів Кодексу, законодавець, на наш погляд, був не послідовним, чим створив ситуацію неоднозначного трактування системи стадій кримінального процесу (необґрунтованого розширення або звуження; віднесення того чи іншого правового інститут до категорії стадії), що призводить до порушень субординаційних зв'язків і певної логіко-функціональної підпорядкованості між стадіями як структурними елементами кримінального процесу.

Також, виходячи з вищезазначеного, слід констатувати, що більшість вчених не відносить «притягнення до кримінальної відповідальності» до категорії стадії кримінального провадження, наголошуючи, що цим терміном позначається «кримінальна процесуальна діяльність» органів досудового розслідування та прокурора, починаючи з моменту повідомлення особі прокурором або слідчим за погодженням з прокурором про те, що вона підозрюється у вчиненні злочину. Однак, деякі науковці (В.С. Зеленецький, Л.М. Лобойко), не погоджуючись з традиційною системою стадій, ще у 80-х роках минулого століття, запропонували виділити як окрему стадію – порушення державного обвинувачення, мотивуючи тим, що прокурор при затвердженні обвинувального висновку здійснює специфічну кримінально-процесуальну діяльність з висунення державного обвинувачення [10]. Але, дані пропозиції не знайшли відповідної підтримки. Один із аргументів – підхід до визначення стадії як відповідного рівня пізнання злочину [11].

Таким чином, як бачимо, стадійність кримінального процесу не викликає сумнівів, але щодо обґрунтування позицій про необхідність тієї чи іншої стадії завжди викликало певні суперечки та дискусії серед науковців.

Крім того, виходячи зі структури нового КПК (дивись вище) можна зазначити, що деякі етапи кримінального процесу, які традиційно сприймалися як самостійні стадії, тепер увійшли до складу інших і на перший погляд втратили певну самостійність (наприклад, стадія підготовчого провадження). В новому КПК кожна стадія

виділена в окремому розділі, але підготовче провадження знаходиться в розділі «Судове провадження у першій інстанції», що дає можливість говорити про те, що даний інститут увійшов, з точки зору розташування в структурі КПК, до стадії судового провадження. Але незважаючи на те, що формально підготовка до судового розгляду, тобто підготовче провадження набуло статусу процесуального інституту і увійшло в структуру стадії судового провадження у першій інстанції, його зміст дозволяє стверджувати, що воно зберегло свою самостійність і значущість саме як стадія кримінального процесу.

Також, є положення, що мають загальний характер для тієї чи іншої конкретної стадії процесу. Щодо деяких стадій їх прямо передбачено в кримінальному процесуальному законі. Наприклад, §1 глави 28 КПК встановлено загальні положення для стадії судового розгляду, главою 19 КПК - для стадії досудового розслідування. Щодо всіх інших стадій кримінального процесу, то законодавець не виділив їх загальні положення в окремі глави КПК. Однак це не означає, що таких положень не існує. Ми вважаємо, що їх можна вивести із норм того процесуально-правового інституту, якими регламентується провадження у конкретній стадії процесу.

Таким чином, враховуючи суттєві зміни у побудові сучасної системи кримінального процесу України та на підставі структури нового Кримінального процесуального кодексу, можна визначити п'ять основних стадій:

1) Досудове розслідування (п.5 ч.1 ст. 3 та Розділ III КПК): досудове слідство (щодо злочинів); дізнання (щодо кримінальних проступків).

2) Притягнення до кримінальної відповідальності (п.14 ч.1 ст. 3 КПК);

3) Судове провадження у першій інстанції (Розділ IV КПК): підготовче провадження (*Глава 27 КПК*); судовий розгляд (*Глава 28 КПК*); винесення судового рішення (*Глава 29 КПК*).

4) Судове провадження з перегляду судових рішень (Розділ V КПК): провадження у суді апеляційної інстанції (*Глава 31 КПК*); провадження у суді касаційної інстанції (*Глава 32 КПК*); провадження у Верховному Суді України (*Глава 33 КПК*); провадження за нововиявленими обставинами (*Глава 34 КПК*).

5) Виконання судових рішень (Розділ VIII КПК). Отже, процесуальні стадії – характеризують динамізм правової форми, що відображає комплекс взаємопов'язаних процесуальних обставин, які змінюються у часі і спрямовані на досягнення оптимальних результатів правової діяльності. Кожна наступна стадія отримує свій розвиток, спираючись на результати, які досягнуті у попередній стадії. При цьому необхідно особливо наголосити на тому, що кожна стадія у кримінальному судочинстві має свої чітко визначені процесуальні підстави, які в свою чергу виконують певні функції. До цих функцій можна віднести те, що процесуальна підстава, по-перше, виступає як опорний момент, який скріплює у єдину цілісну систему різні процесуальні стадії, через які “проходить” кримінальне провадження; по-друге, забезпечує належний контроль кожної наступної стадії щодо попередньої; по-третє, і головне, дозволяє чітко визначити процесуальні часові межі всіх існуючих у кримінальному процесі стадій [12].

У зв'язку з тим, що система стадій кримінального процесу визначається чинним Кримінальним процесуальним кодексом України, системність кримінального процесу та кримінального процесуального права є взаємообумовленими. Тому, несуперечливість та узгодженість стадій всередині системи кримінального процесу є необхідною умовою її ефективного функціонування.

Таким чином, не концентруючи увагу на детальній характеристиці стадій, ми можемо констатувати неоднозначність в поглядах вчених на сучасну систему стадій

кримінального процесу, що в свою чергу обумовлює різне уявлення щодо структурної побудови всієї системи кримінального судочинства. Це ще раз підкреслює на необхідності дослідження та узагальнення різних теоретично-правових підходів до визначення стадійності кримінального процесу та розробки на підставі цього стадіальної теорії (теорії стадій).

Список літератури:

1. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства. В 2-х т. – Изд. 3-е пересмотренное и доп. – СПб, 1910. – С.341.
2. Див.: Кримінальний процес України: підручник / Ю.М. Грошевой, В.М. Хотенець; за ред. Ю.М. Грошевого. – Х.: Право, 2000; Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: Навч. посіб. /Є. Г. Коваленко — К.: Юрінком Інтер, 2004; Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник / В.М. Тертишник— [5-е вид., доп. і перероб.]. – К., 2007.; Лобойко Л.М. Стадії кримінального процесу: навч. посіб / Л.М. Лобойко– К., 2005. та інш.
3. Лобойко Л.М. Кримінально - процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник / Л.М. Лобойко — К.: Істина, 2005. — С.15
4. Див.: Великий тлумачний словник сучасної української мови/Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С.1186; Юридична енциклопедія: В 6т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голов.редкол.) та ін. – К.: «Укр.енцикл.», 1998. – Т.5. – С.609
5. Лобойко Л.М. Стадії кримінального процесу: навч. посіб / Л.М. Лобойко– К., 2005. – С.11
6. Суботін Л. Стадія як елемент системи кримінального процесу /Л. Суботін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – №4. – С.61
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар/ За заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – С. 26
8. Молдован А.В., Мельник С.М. Кримінальний процес України: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 3-4.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2т. Т.1/ О.М. Бандурка, Є.М. Блаживський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг.ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – С.8-9.
10. Зеленецкий В.С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / В.С. Зеленецкий – Харьков, 1979. – С.19.
11. Вокोलуп О.В. Система уголовного судопроизводства и проблемы ее совершенствования / О.В. Воколуп – СПб.: Изд-во: «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 29-30.
12. Солдатський В.В. Інститут процесуальних строків у стадії кримінального судочинства / В.В. Солдатський //Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць (Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю. М. Оборотов. — Одеса: Юридична література, 2010. – Випуск 52. – С. 358.

Леоненко М. И. Особенности стадийного построения уголовного производства по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины / М. И. Леоненко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 1. – С. 238-242.

В статье рассматриваются проблемные вопросы определения структуры стадийного построения уголовного производства в контексте современного состояния развития уголовно-процессуальной науки и реформы уголовного процессуального законодательства Украины. Анализируется стадийный порядок уголовного производства и определяются субординационные связи между стадиями как структурными элементами уголовного процесса.

Ключевые слова: стадии уголовного производства, признаки стадии, стадийность, системность.

Leonenko M. Features stepwise construction of the criminal proceedings in the new Criminal Procedure Code / M. Leonenko // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2013. – Vol. 26 (65). № 1. – P. 238-242.

The article deals with the problematic issues of determining the structure of the stepwise construction of the criminal proceedings in the context of the current state of the criminal procedure of science and reform of the criminal procedural legislation of Ukraine. Stepwise procedure is analyzed and determined criminal subordinate relationship between the stages as the building blocks of the criminal process.

Keywords: stages of criminal proceedings, the symptoms stage staging, system.